

І.І. Ков'ях, ст. викл.

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИХ ПОЛІВ
У ПЕВНИХ ПІДВИДАХ ТЕКСТІВ,
ЩО ВІДНОСЯТЬСЯ ДО АРГУМЕНТУЮЧИХ**

Розглянуто роль функціонально-семантичних полів у певних підвидах текстів, що відносяться до аргументуючих, із метою показати, які елементи функціонально-семантичного поля модальності в окремих видах аргументування вживаються переважно. Тим самим установлюється зв'язок між функціонально-семантичним і функціонально-комунікативним описом мови.

Рассмотрена роль функционально-семантических полей в определенных подвидах текстов, относящихся к аргументирующим, с целью показать, какие элементы функционально-семантического поля модальности в отдельных видах аргументирования употребляются предпочтительно. Тем самым устанавливается связь между функционально-семантическим и функционально-коммуникативным описанием языка.

The article examines the role of functional semantic fields in certain texts of argumentation subtype to show which elements of a functional semantic field of modality are preferred in particular kinds of argumentation. This links together the functional semantic and functional communicative description of language.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Функціонально-комунікативний опис мови припускає опис мовної системи цілком певним чином. Такому опису найкраще відповідає узагальнення мовних засобів на основі спільності їх семантики/значення. Мовні елементи, що мають загальні семантичні ознаки, утворюють функціонально-семантичні поля.

Окремі елементи функціонально-семантичних полів перебувають у певних відносинах із композиційно-мовними формами або з видами текстів, що їми констатуються, і — за подальшими критеріями — з утвореними на основі цих видів різновидами текстів. При цьому між функціонально-семантичними полями й композиційно-мовними формами можуть існувати особливі відносини, а саме:

– існують тісні зв'язки між функціонально-семантичними полями й тими композиційно-мовними формами, які формуються за допомогою інваріанта наміру/інтенції: між полем спонукальної модальності й композиційно-мовною формою активізації, між полем причинності й

відповідною композиційно-мовною формою;

– існують поля, які вживаються лише в цілком певних композиційно-мовних формах: мовні засоби агентивності (діяча) у комбінації з композиційно-мовними формами оповідання, засоби поля пасивності у комбінації з композиційно-мовною формою опису;

– нарешті, про що і йде мова в даній статті – елементи функціонально-семантичних полів відіграють певну роль у всіх композиційно-мовних формах. Це відноситься, у тому числі, й до тих полів, елементи яких утворюють речення, тобто елементів полів темпоральності й модальності [5].

Проте мовні засоби названих полів загального характеру вживаються в різних композиційно-мовних формах неоднаково. В одній композиційно-мовній формі вони відіграють більшу роль, в іншій — меншу. Це відноситься також до мікрополів названих макрополів. У всякому разі, для практики, а саме для навчання іноземній мові, має велике значення, що саме в рамках функціонально-комунікативного опису мови виявляється, які саме елементи мікрополів уживаються переважно в тих або інших різновидах текстів. Тільки в такому випадку навчання різницям текстів буде результативним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час проведеного аналізу останніх досліджень і публікацій було відмічено, що, попри існування великого обсягу праць стосовно загальної проблеми функціонально-семантичних полів, а також різних її аспектів, проблема їх ролі у певних різновидах текстів залишається незмінно актуальною як для вчених мовознавців, так і для викладачів іноземних мов [2; 8].

Насамперед ми повинні коротко зупинитися на полі модальності й понятті підвиду (сорту) тексту.

У рамках суб'єктивної модальності ми розрізняємо модальність істинності/хибності та модальність спонукання. Розглянемо тільки перший вид модальності, тому що елементи цього поля є в кожному реченні.

Коли мова йде про модальність істинності/хибності, мається на увазі ступінь упевненості мовця/пишучого, його суб'єктивна оцінка відповідності змісту мовного повідомлення об'єктивній дійсності. Слідом за Майером [5] ми дотримуємося наступної приблизної класифікації полів (окремим мікрополям ми приписуємо деякі переважно використовувані засоби):

1. «Відповідність об'єктивній дійсності».
- 1.1. «Правильність може бути доведена».
- 1.1.1. «Називання мовця/пишучого».

Дієслова/іменники з модальним компонентом, що виражають точку зору мовця, у підряднім реченні індикатив (дійсне нахилення) і лексичні засоби.

1.1.2. «Неназивання мовця/слухаючого».

Дійсне нахилення, лексичні засоби (насамперед, модальні слова).

1.2. «Правильність не може (чи ледь може) бути доведена».

Дієслова/іменники з модальним компонентом, що виражають точку зору мовця, словосполучення, дійсне нахилення.

1.3. «Гарантія правильності висловлення».

Дієслова/іменники з модальною семантикою, словосполучення, дійсне нахилення.

2. «Імовірна відповідність об'єктивній дійсності».

Мовець/пишучий може бути названий або не названий.

Дієслова/іменники з модальним компонентом, що виражають точку зору мовця, у підряднім реченні дійсне нахилення/кон'юнктив I (умовне нахилення), лексичні засоби (частки).

3. «Імовірна невідповідність дійсності».

Мовець/пишучий може бути названий або не названий.

Дієслова/іменники з модальним компонентом, що виражають точку зору мовця, у підряднім реченні нахилення кон'юнктив II, майбутній час, лексичні засоби (частки).

4. «Невідповідність об'єктивної дійсності».

Мовець/пишучий може бути названий або не названий.

Дієслова/іменники з модальним компонентом, що виражають точку зору мовця, засобу заперечення, дійсне нахилення.

Класифікація текстів, у результаті якої ми одержуємо підвиди (сорт) текстів, може бути здійснена за різними критеріями. У рамках нашого комунікативного опису мови послідовно застосовуються функціональні критерії. Ми користуємося класифікацією В. Шмідта [4] та ін.:

– класи текстів виділяються за домінуючими комунікативними намірами (функція тексту): активізуючі, інформуючі, пояснюючі і контакто-встановлюючі;

– типи текстів є підкласами класів текстів, які відповідають спеціальним комунікативним намірам: предметно-інформуючі, емоційно-інформуючі, переконуючі;

– види текстів визначаються на основі виділених у ході аналізу домінуючих композиційно-мовних форм; серед текстів, що пояснюють, у кожному разі представляється необхідним розрізняти тексти, що роз'ясняють і що аргументують;

– види текстів можна далі розділити на підвиди (сорти) текстів. Зрозуміло, тут також існують різноманітні критерії залежно від різних чинників.

Під підвидом текстів ми, як і Фроне, маємо на увазі «групу текстів, що утворилася в суспільно-історичному процесі, з характерними функціональними й структурними ознаками, ... які співвідносяться зі сферою спілкування, типом предметів спілкування, формою спілкування – усною/письмовою, – а також з видом мовлення за ознакою участі комунікантів (монолог, діалог, полілог)» [3].

Шмідт називає для розмежування підвидів текстів критерії загальноаспектуальні (предмет, сфера спілкування, партнери, канал комунікації й ситуація) і конвенціональні (загальноновживані форми, такі, як біографія, прохання, заява) [4].

Мета та завдання статті. У даній статті ми звертаємося до підвидів текстів, що відносяться до аргументуючих, з метою показати, які елементи функціонально-семантичного поля модальності (істинності/хибності) в окремих видах аргументування вживаються переважно. Нашим завданням, тим самим, є перекинути міст між функціонально-семантичним і функціонально-комунікативним описом мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглянути аргументацію, то стає очевидним, що завдяки своїй відносній самостійності, своїй складності, багатостворюваності своїх видів вона має характер дії. Вона включає багато конститuentів (композиційно-мовних форм). Обов'язковими є ті форми, які служать викладу обставин справи, думки, предмета полеміки: конститuentи, за допомогою яких мовець/пишучий виражає свою оцінку, своє судження відносно цих обставин справи.

За Шиппаном і Сомерфелдом [5], ми розрізняємо чотири види аргументації, які також ведуть до різних підвидів текстів:

1. Розвиваючо-роз'яснювальна аргументація.

Її функція полягає в тому, щоб пізнати зв'язок речей, сприяти нагромадженню досвіду й тим самим спонукати до дії. Така переконуюча аргументація має місце в суспільній практиці, коли колектив або окремі особистості повинні бути притягнуті до вирішення складних суспільних завдань, наприклад аргументація, пов'язана із закликом мобілізувати зусилля, із закликом до певних дій, до прийняття підвищених зобов'язань і т.ін.

2. Роз'яснювально-дискусійна аргументація. Домінуючими прийомами тут є спростування невірних поглядів, доказ і обґрунтування правильних точок зору. Таку дискусійну аргументацію ми використовуємо в суспільній практиці насамперед тоді, коли сперечаємося про за-

старілі точки зору, забобони, про необдумане запозичення ворожих поглядів. До суспільно значимих тем такої аргументації відносяться, наприклад, розмови про прогули у навчальному закладі, про проблеми захисту навколишнього середовища, про здорове виховання і т.д.

3. Дискусійно-роз'яснювальна (полемічна) аргументація. Насамперед мова йде про пряме спростування ворожих поглядів, яке має особливу полемічну гостроту, про полеміку, спрямовану не на узгодження з думкою партнера, а на викриття й розвінчання ворожої аргументації.

4. Агітаційно-роз'яснювальна аргументація. Співрозмовника переконують у правильності й необхідності якоїсь точки зору, якогось шляху, при цьому доводиться хибність і шкідливість ворожої точки зору.

Усі види аргументації є комплексними, вони включають низку складових композиційно-мовних форм. Так, у варіантах 1, 2 і 4 ми знаходимо відповідно до їхніх завдань композиційно-мовну форму апелювання, у варіанті 3 (а меншою мірою й у варіанті 4) композиційно-мовну форму викриття.

Вище було відзначено, що мовні елементи функціонально-семантичного поля істинності/хибності у всіх реченнях, а також у всіх актах аргументації відіграють певну роль. Справа в тому, що використовуються такі мовні засоби, які виражають оцінку ситуації, дистанціювання ідентифікацію. Критична оцінка, розгляд протилежних точок зору вимагають уживання модальних засобів.

Надалі розглядається наявність взаємозалежності між мікрополлями поля істинності/хибності й варіантами аргументації й виявлення того, що засоби певних мікрополів використовуються переважно в перерахованих варіантах аргументації.

Розвиваюче-роз'яснювальна аргументація починається з інформування слухача/читача про стан речей. У цьому випадку мова йде про початкову фазу, у якій можуть зустрічатися такі композиційно-мовні форми, як констатація й повідомлення [5]. Потім впливають виклад проблеми, її роз'яснення й формулювання висновків. Цей основний тип може бути варійований, коли, наприклад, постановка проблеми зв'язується з викладом обставин справи.

У такого роду тексті (повідомленні) можна виділити наступні фрагменти: виклад обставин справи (наприклад, аварія, ушкодження автівок, травма людей, залучення водія до відповідальності), роз'яснення проблем/причин (наприклад, порушення правил дорожнього руху, недотримання правил експлуатації, груба недбалість) і висновки, які являють собою заклик (наприклад, правильне завантаження транспорту, оцінка події).

За такої аргументації авторіві тексту (повідомлення) не потрібно розбирати контраргументи. Чинники, які привели до нещасного випадку, зрозумілі й визнаються більшістю громадян. Таким чином, автор викладає лише свою власну точку зору. Із засобів модальності використовуються тільки такі мікрополя, як «переконаність» і «непереконаність». Лише в заключній частині зустрічається елемент спонукальної модальності.

На відміну від цього виду роз'яснювально-дискусійна аргументація будується на розгляді протилежних точок зору. У першій фазі викладається положення справи і його оцінка, викладається й обговорюється також протилежна точка зору. Ілюстрації даного образу дій можна знайти в книзі Граура «Вступ до мовознавства», у якій розглядаються питання походження мови. При описі виникнення мови першими труднощами є дефіцит вихідних даних, матеріалу, й Граур висловлює свою думку про три спроби подолання цього недоліку [6].

У ході опису положення справи автор указує на те, що з деякими чужими судженнями/поглядами можна не погоджуватися. Він використовує дистанціюючі засоби. На це вказує також умовний спосіб дієслова I (Subjunctive I). Після викладу положення справи впливає оцінка/судження.

У плані мовного вираження ці судження реалізуються за допомогою предикатів із запереченням або без заперечення (вираження переконаності/непереконаності) і засобів, що виражають різний ступінь і нюанси переконаності.

Розглянемо далі полемічну аргументацію (варіанти 3 і 4). Ці варіанти також характеризуються наявністю протилежної точки зору й критичної оцінки (distancing, identification). Дані варіанти яскраво проілюстровано двома аргументаціями в працях Харниша [7] і Альбрехта [1], у яких критично розглядається неопозитивізм, тобто чужі погляди.

В обох текстах ми знаходимо велику кількість мовних засобів для вираження дистанціювання:

- кон'юнктив I і кон'юнктив II;
- посилання на джерела/авторів;
- інші лексичні засоби.

Висновки. На закінчення про використання мовних засобів поля модальності (істинності/хибності) у текстах, що аргументують, можна сказати наступне:

- мовні засоби поля істинності/хибності відіграють значну роль у всіх варіантах аргументації;
- у розщиваюче-роз'яснювальній аргументації автор спеціально викладає свою власну думку. Оскільки обговорення протилежної

точки зору не є в центрі уваги, використовуються насамперед засоби мікрополів «переконаності» і «непереконаності»;

– у полемічних варіантах аргументації наводяться, обговорюються й оцінюються далекі/ворожі точки зору. При цьому обґрунтовується власна думка автора. Тут відіграють певну роль засоби всіх мікрополів, у найбільшій мері засоби дистанціювання.

Стосовно до навчання іноземним мовам з вищевикладеного випливають два висновки:

– макрополе модальності (істинності/хибності) відіграє особливу роль в актах аргументації;

– окремі елементи мікрополів мають, проте, різну вживаність у видах аргументацій і, отже, також в окремих підвидах текстів.

Список літератури

1. Albrecht, E. Bestimmt die Sprache unser Weltbild? [Text] / E. Albrecht // Zur gegenwärtigen bürgerlichen Sprachphilosophie. – Berlin, 2002.

2. Babin-Rusu, T. Correlation of Characteristic Semantic Fields in the German language and Romanian Language [Text] / T. Babin-Rusu // The Thesis. – Moldova State University, 2008. – P. 159.

3. Frohne, G. Zum Problem der kommunikativen Relevanz von Textsorten in der Ausbildungs-, Berufs- und Lebenspraxis der Lehrer für Russisch als Fremdsprache [Text] / G. Frohne // Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule. – Potsdam, 2002. – № 26. – S. 51.

4. Michel, G. Grundfragen der Kommunikationsbefähigung [Text] / Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von G. Michel. – Leipzig, 2005. – S. 91.

5. Sommerfeld, K. E. Grammatisch-semantische Felder der deutschen Sprache der Gegenwart [Text] / Hrsg. Von K. E. Sommerfeldt und G. Starke. – Leipzig, 2004. – S. 20.

6. Graur, A. Einführung in die Sprachwissenschaft [Text] / Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von A. Graur. – Berlin, 2009.

7. Harnisch, H. Zu einigen spätbürgerlichen Auffassungen vom Wesen und von den Funktionen der Sprache [Text] / H. Harnisch. – Halle, 2002.

8. Voeikova M. Russian existential sentences: A functional approach [Text] M. Voeikova // LINCOM Studies in Slavic Linguistics 04. – Muenchen, LINCOM Europa, 2000. – 136 p.

Отримано 30.10.2011. ХДУХТ, Харків.

© І.І. Ков'ях, 2011.